

İKTİSAT ve MALİYE

TÜRKİYE'DE, TARIM KREDİLERİ VE TARIMSAL YATIRIM İLİŞKİLERİ

Çelik ARUOBA

Tarım kredileri ile ilgili bu araştırmanın amacı, tarım sektörüne verilmekte olan Ziraat Bankası kredileri ile bu sektörde yapılmakta olan verimi arttırıcı yatırımlar arasındaki ilişkiyi araştırmaktır.

Açıklamaların, büyük ölçüde, dayandırıldığı tablolar, Ziraat Bankası, Devlet Planlama Teşkilâtı, Devlet İstatistik Enstitüsü kaynaklarına ve bir kısım özel araştırmaların bulgularına göre hazırlanmış ve bu arada açıklamalarımız için daha yararlı olacağına inandığımız bazı varsayımlar yapılmıştır.

1960'ların başından itibaren Türkiye'de tarımsal üretimi ekstansif yollarla geliştirme olasılığı, hemen hemen, tamamen ortadan kalkmıştır.¹ Başka bir deyişle ekilebilir arazinin sınırlarına varılmıştır; tarım arazisini daha fazla genişleterek üretimin arttırılması artık mümkün değildir.

Aslında Devlet Planlama Teşkilâtı da, uzun dönemde, ekilmekte olan araziye azaltmayı amaç edinmiş bulunmaktadır.²

O halde, bu dönemde ve bunu izleyecek dönemlerde tarımsal üretim artışı ancak toprak dışında bir kısım ek faktörlerin üretime katılması ile mümkün olmuştur ve olacaktır. Daha açık söylemek gerekirse, tarımsal üretim, toprağın bakım ve geliştirilmesi, makine ve diğer aletlerin kullanılması, sulama, suni gübre, tohum-

(1) Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT yayınları, 1963, s. 26

(2) Aynı eser, s. 153, 154

lama ve araştırma konularında yapılacak yatırımlarla arttırılabilecektir.³

Türkiye'de hektar başına üretim çok düşük bir düzeydedir. Üstelik verim artışının da çok yavaş olduğu söylenebilir.⁴ Bu durumun düzeltilmesi, verimin arttırılabilmesi için tarım üretiminin sürekli olarak sermaye-entansif hale getirilmesi gerekmektedir.

Tarım Sektörüne Yapılan Yatırımların Finansman Kaynakları :

Türkiye'de tarım sektörüne yapılan yatırımların finansman kaynaklarını 3 lü bir ayırım içinde gözden geçirebiliriz :⁵

1. Çiftçilerin kendi tasarrufları,
2. Teşkilâtsiz tarım kredisi piyasası,
3. Teşkilâtlı tarım kredisi piyasası.

Çiftçilerin kendi tasarrufları ve teşkilâtsiz kredi piyasası konusunda elimizde yeterli veriler olmadığından bir kısım kesin önerilerde bulunmak imkânsızdır. Başka bir deyişle bu iki finansman kaynağının relatif öneminin belirtilmesi pek mümkün değildir. Ancak yapılan bazı araştırmalardan bir kısım, yararlı olabilecek bilgiler edinilebilmektedir.⁶ Bu araştırmalardan anlaşıldığına göre çiftçilerin yüzde 10 ilâ 25 i sadece iç kaynaklardan yani kendi tasarruflarından, yüzde 50 ilâ 70 i teşkilâtsiz kredi piyasasından, yüzde 70 ilâ 90 ı ise teşkilâtlı tarım kredilerinden yararlanmaktadırlar.

Çiftçilerin, cari gelirlerinden, sermaye harcamaları için, ne miktarda tasarruf edeceklerinin marjinal tasarruf temayülleri, sermayenin marjinal verimliliği ve sermaye mallarının elde edilebilme imkânları tarafından belirleneceği ortadadır. Gelirin tüketim ile tasarruf arasındaki bölünmesinde, temel değer hükümleri veya yaş gibi bazı faktörler rol oynar, ancak bu bölünmenin aşında gelir seviyesinin bir fonksiyonu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yatırımın verimli olamaması ise, teknolojik yetersizlik, çiftçilerin tecrübesizlik ve bilgisizliği veya yeniliklerin izlenememesinin sonu-

(3) Tarım üretiminde önemli oynamalara yol açan hava değişikliklerini bu tür bir ek faktör olarak dikkate almamak gerekir.

(4) Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 27

(5) Böyle bir ayırım için bakınız : Blalock, James A., Capital and finance in Turkish agriculture, 1969, Ankara, s. 30

(6) Bakınız : 1. CENTO, Traveling seminar on agricultural credit and cooperatives, regional tour, 1964, Ankara, 2. Tarım Bakanlığı, Denizli vilâyetinde sosyo-ekonomik bir araştırma, 1967, Ankara

cu olabilir. Yeterli sermaye mallarının bulunamaması ise —diğer faktörlerin yanısıra— bir tediye bilançosu meselesidir.

Türkiye'de, tarım sektöründe, çiftçilerde, tasarruf-yatırım alışkanlıkları konusunda ciddi bir araştırma yoktur. Dolayısı ile bu konu üzerinde tam güvenilir yargılara varmak pek mümkün görünmemektedir. Ancak yukarıdaki sözlerimizin ışığında, a) tarım sektöründe, çiftçilerin büyük çoğunluğunda cari gelirlerin düşük, b) biraz önce saydığımız sebeplerin etkisi ile sermayenin verimliliğinin az, c) özellikle önemli ithalât problemleri yüzünden sermaye mallarının temininin güç olduğunu söyleyebiliriz.

Öte yandan, çiftçilerin, genellikle para ya da banka mevduatı şeklinde tasarruf yapma alışkanlık ya da eğiliminde olmadıkları da bilinmektedir. Bankaların mevduata uyguladıkları çok düşük faiz ve para değerindeki değişmeler göz önüne alınınca bu davranışın oldukça anlamlı olduğu ortaya çıkmaktadır. Çiftçi ve köylüler tasarruflarını daha çok altın ve mal şeklinde saklamaktadırlar.⁷

Teşkilatlanmamış kredi piyasası diye adlandırdığımız kaynağın ise, tüccarlar, tefeciler, büyük toprak sahipleri ve akraba ve arkadaşlardan meydana geldiğini söyleyebiliriz.⁸

Çiftçilerin özellikle tüccar ve tefecilerden aldıkları borçlar incelendiğinde bunların iki önemli özelliğe sahip oldukları anlaşılmaktadır: a) miktarlarının az olması, b) uygulanan faiz haddinin yüksekliği.⁹ Bu iki özellik adıgeçen kredilerin ancak çok ihtiyaç duyulduğu anlarda —hastalık, ölüm, düğün, yiyecek ya da yakacak ihtiyacının karşılanması vb.— kullanılabilen bir tüketim kredisi niteliğinde olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Teşkilâtlı Tarım Kredileri :

Tarım sektörü yatırımlarının finansmanında kullanılan kaynakların en önemli ve sistemlisi olarak görünen, teşkilâtlı tarım

(7) Paul Stirling araştırma yaptığı köylerde tasarrufun, arttırılan hayvan stoku şeklinde saklandığını tesbit etmiştir. (Stirling, Paul, Turkish Village, London, 1965, s. 96)

(8) Blalock, a.g.e., s. 43

(9) Bakınız CENTO, a.g.e.

İzmir civarında yapılan bir araştırmada, İzmir ve Menemenli Tüccarların köylüden yüzde 40-90 arasında faiz aldıkları ortaya çıkmıştır. (L.B. Fettig, C.B. Baker ve Hasan Eroğlu, Farm Organization and income of farm families in a modernized Turkish village, 1966)

kredileri Ziraat Bankası, Şeker Fabrikaları Anonim Ortaklığı, Toprak Mahsulleri Ofisi, Tekel Genel Müdürlüğü, bir kısım ticaret bankaları, bazı mahalli bankalar¹⁰ ve tarım kredi kooperatifleri tarafından yapılan bağımsız istikrazlardan meydana gelmektedir. Ancak 1967 yılı sonunda Şeker Fabrikaları Anonim Ortaklığı, Toprak Mahsulleri Ofisi ve Tekel Genel Müdürlüğü tarafından verilen 226 milyon, ticaret bankaları tarafından verilen 19.5 milyon, mahalli tarım bankaları tarafından verilen 5.9 milyon¹¹ ve tarım kredi kooperatiflerinin kendi imkânları ile verdikleri 1.6 milyon ile —toplam, yaklaşık, olarak, 253 milyon lira— Ziraat Bankası tarafından ikraz edilen —yaklaşık— 5.8 milyar lira karşılaştırıldığında, bu bankanın dışında kalan kaynakların kıyaslanamayacak ölçüde küçük oldukları anlaşılmaktadır.¹²

Dikkat edilmesi gereken bir başka nokta da her yıl çok önemli miktarlara varan fonların tarım kredisi biçiminde tarım sektörüne aktarılmakta olmasıdır.¹³

Nihayet, nüfusun büyük çoğunluğunu meydana getiren küçük çiftçilerin şiddetli bir tüketim kredisi ihtiyacı içinde olduğu ve bu büyük kitlenin tüccar, tefeci vb. kimseler tarafından istismarının önlenmesinin büyük önem taşıyan bir problem şeklinde görüldüğü söylenebilir.

Özetlersek, Ziraat Bankası'nın kullanmakta olduğu büyük fonların amaçlanan ekonomik ve sosyal hedeflere ne ölçüde yaradığı incelenmesi gereken bir konudur.

Tarım Kredilerinin Vadelerine Göre Bölünüşü :

Ziraat Bankası tarafından çiftçiye verilen toplam kredilerin vadelerine göre dağılımını gösteren (1) numaralı tablo incelendiğinde şu noktalar görülmektedir :

1. Son beş yılda toplam kredilerin yüzde 84-88 gibi çok büyük bir kısmı 1 yıl ya da daha az vadeli kredilerdir.

(10) Bazı tarım bölgelerinde, özellikle o bölgeye has ürünle ilgili birkısım küçük mahalli bankalar vardır. Söz gelişi Ege Bankası, Şeker Kamışı Yetiştiricileri Bankası, Manisa Üzüm yetiştiricileri Bankası, Akhisar Tütün Yetiştiricileri Bankası bunlardandır. (İsmet Alver, Türkiye'de Tarım Kredileri ve T.C. Ziraat Bankası, Ankara, 1969, s. 1)

(11) İsmet Alver, a.g.e., s. 2

(12) Bütün rakkamlar 1967 sonu itibariyle alınmıştır.

(13) 1969 yılı için 8,8 milyar lira öngörülmektedir. (T.C. Ziraat Bankası 1969 yılı çalışma ve plasman programı, Ek tablo 4)

2. Bankanın toplam ikrazatının yüzde 54.4 ü tarım kooperatifleri aracılığı ile yapılmaktadır.

3. Orta vadeli kredilerin ana kalemi olarak görünen donatma kredileri, toplam ikrazat içinde yüzde 10 gibi bir pay elde edebilmekte, orta vadeli kredilerin diğer kalemlerini meydana getiren verimlendirme-iyileştirme, ziraat sanatları, yeni arazi açma gibi kredilerin tutarı ve bunların genel toplam içindeki yüzdesi (0.6) gibi anlamsız derecede küçük görünmektedir.

4. Uzun vadeli kredilerin hemen tamamını kapsayan arazi edindirme ve tesis kredileri ise genel toplam içinde yüzde 3 lük bir yer tutmaktadır.

Kredilerin Geri Ödenme Sorunu :

Bankaca doğrudan çiftçiye verilen kredilerin geri ödenmesindeki aksaklıkları gösteren (II) ve (III) numaralı tabloların beraberince incelenmesi ile şu sonuçlara varmak mümkündür :¹⁴

1. Geri ödenmesi aksayan borçların oranı genel borç oranı içinde yüzde 22.8 gibi önemli bir orana yükselirken bankadan kredi alan çiftçilerin yüzde 30 unun borcunu ödemekte zorluk çektiği anlaşılmaktadır.

2. Kredi kalemleri tek tek incelendiğinde mevsimlik ya da en çok yıllık işletme kredisi niteliğinde olan çevirme kredilerinde dahi geri ödenmesi aksayan borçların oranı yüzde 20, borçluların oranı ise yüzde 26 ya ulaşmaktadır.¹⁵

3. Donatma ve arazi edindirme ve tesis kredileri gerek borç tutarı gerekse borçluların sayısı bakımından, geri ödenme konusunda, öteki kredi türlerine oranla oldukça düşük kalmış gibi görünmektedir.

(14) Kural olarak Ziraat Bankaları şubeleri vaktinde ödenmeyen borçları vadeleri geldiği ayı izleyen ilk aybaşında «vadesi geçen alacaklar» hesabına almaktadırlar. Alacaklar «takipteki alacaklar» hesabına geçirilmeden önce burada bir yıl bekletilmektedir. Ancak uygulamanın, genellikle bu şekilde olmadığı, şube yetkililerinin vadesi geçen borçları ilgili hesaba nakletmek için pek acele davranmadıkları Ziraat Bankası yetkilileri tarafından ifade edilmektedir.

(15) Tarım kooperatifleri göz önüne alınınca da buna benzer bir durumun ortaya çıktığı, kooperatif borçlularının da borçlarını zamanında ödemek imkânlarını kolayla elde edemediklerini anlamak mümkündür. (Bakınız :

a) 1967 yılında Tarım kredi ve satış kooperatifleri, Kooperatifler müdürlüğü yayınları, 41, Ankara, 1968, b. Blalock, a.g.e., s. 36)

TABLO II : Tarım Kredilerinin Geri Ödenmesi (1967 Yılı Sonu)

(A.) TOPLAM TARIM KREDİLERİ İÇİNDE GERİ ÖDENMESİ AKSAYANLARIN MİKTAR VE ORANI

(1) Kredi Toplamı (Bin TL.)	(2) Vadesi Geçen Krediler (Bin TL.)	(3) Takipteki Krediler (Bin TL.)	(4) Taksitlendirilen Krediler (Bin TL.)	(5) Toplam (2 + 3 + 4) (Bin TL.)	(6) Geri Aksayanla- rın Kredi Topla- mına Oranı (%)
2.868.153	325.844	238.255	74.794	638.893	22,8

(B) BAZI ÖNEMLİ KREDİ KALEMLERİNDE GERİ ÖDENMESİ AKSAYANLARIN MİKTARI VE ORANI

Kredinin Cinsi	(1) Kredi Miktarı (Bin TL.)	(2) Vadesi Ge- çen Krediler (Bin TL.)	(3) Takipteki Krediler (Bin TL.)	(4) Taksitlendi- rilen Krediler (Bin TL.)	(5) Toplam (2 + 3 + 4) (Bin TL.)	(6) Ödenmesi Aksa- yanların Kredi Miktarına Oranı (%)
Çevirme Kredileri	1.779.593	236.560	10.240	106.079	352.879	19,8
Donatma ve teçhiz kredileri	602.550	58.322	38.260	5.258	101.840	16,9
Verimlendirme - iyileştirme Kredileri	28.520	1.743	8.196	1.385	11.324	39,8
Ziraat Sanatları Kredileri	18.611	2.994	2.553	—	5.547	29,3
Yeni arazi açma Kredileri	4.015	1.881	—	—	1.881	46,8
Arazi edindirme Kredileri	192.081	9.222	24.261	174	33.657	17,5
Topraklandırılan Çiftçiye verilen krediler	7.708	5.499	—	—	5.499	71,3
Kontrollü işletme Kredileri	3.864	49	—	—	49	1,0
Kontrollü yatırım Kredileri	47.217	1.005	—	—	1.005	2,1

KAYNAK : T.C. Ziraat Bankası 1967 Yılı Genel Müdürlük Raporu

TABLO III. Tarım Kredilerinin Geri Ödenmesi (1967 Yılı Sonu)

(A) TOPLAM BORÇLULAR İÇİNDE GERİ ÖDEMEYİ AKSATANLARIN SAYISI VE ORANI

(1) Genel Borçlu Sayısı	(2) Vadeyi Geçiren Borçlu Sayısı	(3) Takibe Verilen Borçlu Sayısı	(4) Taksitlendirilen Borçlu Sayısı	(5) Toplam (2 + 3 + 4)	(6) Geri Ödemeyi Aksatan Borçluların Genel Toplama Oranı (%)
1.574.529	249.423	176.450	40.012	465.885	29,6

(B) BAZI ÖNEMLİ KREDİ KALEMLERİNDE GERİ ÖDEMEYİ AKSATAN BORÇLULARIN SAYISI VE ORANI

Kredinin Cinsi	(1) Borçlu Sayısı	(2) Vadeyi Geçiren Borçlu Sayısı	(3) Takibe Verilen Borçlu Sayısı	(4) Taksitlendirilen Borçlu Sayısı	(5) Toplam (2 + 3 + 4)	(6) Geri Ödemeyi Aksatan Borçluların Sayısına Oranı (%)
Çevirme Kredileri	1.381.867	218.374	128.598	9.284	356.256	25,7
Donatma - Teçhiz Kredileri	75.875	9.372	9.582	2.793	21.747	28,6
Verimlendirme - iyileştirme Kredileri	15.358	1.690	5.201	158	8.046	52,4
Ziraat sanatları Kredileri	299	34	46	—	80	26,9
Yeni arazi açma Kredileri	4.715	2.345	—	—	2.345	49,7
Arazi Edindirme-Tesis Kredileri *	29.234	2.130	3.910	33	6.073	20,7
Topraklandırılan çiftçiye verilen Krediler	20.584	13.277	—	—	13.277	64,6
Kontrollü işletme kredileri	1.046	19	—	—	19	1,8
Kontrollü yatırım kredileri	3.940	60	—	—	60	1,5

KAYNAK : T.C. Ziraat Bankası 1967 Yılı Genel Müdürlük Raporu

(*) Arazi edindirme - tesis kredilerinin içinden çay bahçeleri için borç alanların sayısı çıkarılmıştır (Bakınız: Z.B. 1967 Genel Müdürlük raporu, s. 74)

4. Verimlendirme-iyileştirme, yeni arazi açma kredileri ile topraklandırılan çiftiçe verilen¹⁶ kredilerin geri ödenmesindeki aksaklıklar çok yüksek oranlara yükselmektedir.

5. Kontrollü olarak verilen kredilerin tahsilinde, arızı sayılabilecek bazı durumlar dışında hemen hiç bir zorlukla karşılaşılmadığı anlaşılmaktadır.¹⁷

Kredilerin Büyüklük Olarak Dağılışı :

(IV) numaralı tablonun incelenmesi bizi şu sonuçlara götürebilir :

1. Borçlu sayısının çok büyük kısmı çok küçük paylar halinde kredi almaktadır. Gerçekten genel borçlu sayısının yüzde 43.2 si, fonların yüzde 9 unu kullanırken ancak 318 lira ortalama kredi almaktadır. 2000 liraya kadar olan aralığı göz önüne alırsak toplam borçluların yüzde 85.2 sinin toplam kredi miktarının yüzde 37 gibi önemlice bir kısmını kullanırken ancak 660 lira ortalama kredi alabildiği anlaşılmaktadır.

2. 20000 liranın üzerindeki aralık da dikkati çekmektedir. Burada, genel borçlu sayısının yüzde 1 den az bir oranı bulunmakta ve genel kredi oranının yüzde 20.9 unu kullanmaktadır. Bu aralıkta borçlu başına ortalama 32664 lira kredi düşmekte kullanılan toplam kredi miktarı 600 milyon liraya ulaşmaktadır.¹⁸

Tarım Kredileri Tarımsal Yatırımların Finansmanında Ne Ölçüde Kullanılıyor? ¹⁹

Daha önce de söylediğimiz gibi tarımsal üretimin arttırılması için en önemil, hatta tek şart üretim fakürleri içinde sermayenin oranını arttırmak, başka bir deyişle, bu sektöre yapılmakta olan yatırımları fazlalaştırmaktır. Teşkilâtsiz kredi kurumu diye adlan-

(16) Topraklandırılan köylüye verilen kredilerin geri ödenmesi ile ilgili yüzdenin bu denli büyük olma nedeni, bu köylülerin fakirlikleri olsa gerek.

(17) Ayrıca Bakınız : Oktay Ersoy, «Kontrollü Kredi Uygulamasının Gerçek Durumu», **NOT**, Ziraat Bankası yayını, Ankara, 1967, sayı 18, s. 112

(18) Aynı yıl tarım sektöründe yapılan özel yatırımlar için tablo VI'e bakınız

(19) Kamu sektöründe yapılan yatırımlar söylenenlerin dışında bırakılmıştır. Miktar olarak özel yatırımların iki misli olmakla beraber, bunlar, daha çok alt-yapı yatırımları niteliğindedir. Makine, hayvan, tohumluk vb. gibi yatırımlar daha çok çiftçiler tarafından yapılmaktadır. Öte yandan konumuz olan tarım kredilerinin de hemen tamamı çiftçilere yönelmiştir.

TABLO IV : Çiftçiye Dağıtılan Kredilerin Büyüklük Olarak Dağılışı (1967 Yılı Sonu)

Kredi Hadleri	Yıl Sonu Bakiyesi (Bin TL.)	Genel Toplam Oranı (%)	Borçlu Sayısı	Borçlu Toplamına Oranı (%)	Ortalama Kredi Bakiyesi (TL.)
500 TL.'ye Kadar	257.463	8,97	807.378	43,21	318.
501 — 1.000	348.695	12,15	475.332	25,43	733
1.001 — 2.000	444.598	15,50	308.699	16,52	1.440
2.001 — 5.000	554.859	19,34	180.020	9,64	3.082
5.001 — 10.000	405.754	14,14	60.298	3,22	6.729
10.001 — 20.000	257.739	8,98	18.432	0,98	13.983
20.001 — 50.000	474.258	16,53	17.169	0,91	27.622
50.001 — 100.000	60.200	2,09	917	—	65.646
100.000 den çok	64.583	2,25	253	—	255.270
TOPLAM	2.868.183	100	1.868.498	100	1.535

KAYNAK: T.C. Ziraat Bankası 1967 Yılı Genel Müdürlük Raporu
(Yalnız, bankaca çiftçiye doğrudan doğruya verilen krediler alınmıştır)

dırdığımız, yüksek faiz, kısa vade ile para işletmekte olan tüccar ve tefecinin elindeki fonları, gerek miktar, gerekse beraberinde taşıdığı şartlar açısından dikkate almazsak elimizde tarım sektörü yatırımlarına kanalize edilebilecek fonları sağlamak için iki kaynak kalmaktadır : 1. tarım sektörünün öz tasarrufları, 2. bu sektöre verilen teşkilâtlı krediler.

Herşeyden önce, büyük ölçüde bu sektörün özel şartlarından dolayı tarım sektöründe yapılmakta olan tasarrufun miktarı konusunda, kesin birşey söyleyemeyeceğimizi belirtmemiz gerekiyor. Ancak genel olarak, bu sektörde tasarruf miktarının düşük olduğunu,²⁰ mevcut tasarrufların da büyük bir kısmının —doğal olarak— sermayenin veriminin daha yüksek, risk payının daha düşük olduğu diğer sektörlerle (özellikle ticaret ve konut) kaydığını söyleyebiliriz.²¹ Öte yandan iddihar da,²² tasarrufun bir kısmını yatırım fonları haline gelmekten alıkoymaktadır.

O halde, ne özel ellerde para olarak işletilen fonlar ne de tarım sektörünün kendi tasarrufları bu sektörün sermaye talebini yeter ölçüde karşılayamayacaktır. Tarım sektörünün gerek işletme sermayesi, gerekse sabit yatırım sermayesi ihtiyacını karşılamak için, ana kaynak olarak elimizde, Ziraat Bankası tarafından verilmekte olan tarım kredileri kalmaktadır.²³ Ziraat Bankası her yıl artan miktarlarla, Türkiye'deki toplam kredinin önemli bir kısmını (—1967 yılında— yüzde 23.4 ünü, özel sektöre verilen kredilerin yüzde 27 sini) tarım sektörüne aktarmaktadır.²⁴

Gerek tarım sektörü gerekse ekonominin tamamı bakımından büyük önem taşıdığı anlaşılan tarım kredilerinin bugünkü durumu iki açıdan incelenebilir: 1. Tarım kredileri miktar bakımından yeterli midir? Başka bir deyişle Ziraat Bankası tarafından verilen fonlar tarım kredisi talebini karşılamakta mıdır? Kanımızca bu konu başlı başına bir araştırma alanıdır.²⁵ 2. Ziraat Bankasının

-
- (20) a. Gülten Kazgan, Tarım ekonomisi, İstanbul, 1966, s. 260
b. Oktay Yenal, Türkiye'de sermaye piyasasının gelişmesi meselesinin mahiyeti ve önemi, İstanbul, 1963, s. 5
- (21) Veri yetersizliği bu konuda da söyleyeceklerimizi sınırlamaktadır.
- (22) Bakınız s. 3
- (23) Diğer kredi kurumlarını ihmal edebiliriz (Bakınız s. 5)
- (24) Merkez Bankası Bülteni, Ankara, Ocak 1968 (Daha önceki yıllarda da bu oran yüzde 20 civarında seyretmektedir : 1963'de yüzde 20,1,1964'de yüzde 22.1,1965'de yüzde 19.7,1966'da yüzde 22.2)
- (25) Bu konuda bakınız : H. Güngör Uras, Yılmaz Karakoyunlu, Tarım Kredisi sorunu, DPT yayınları, Ankara, Nisan 1969, (teksir)

tarım sektörüne aktardığı fonlar amaçlarına uygun olarak kullanılmakta mıdır? ²⁶

Herşeyden önce, tarım sektörünün gerek işletme, gerekse yatırım sermayesi ihtiyacı içinde olduğunu söylemek gerekmektedir. Ancak, fonlar vadelerine göre, başka bir deyişle işletme ve yatırım kredileri olarak bölüştürülürken, bu konudaki talebin dikkate alınması önem kazanmaktadır. Bundan daha önemlisi ise, toplam ürün ve verim artışını sağlayacak tedbirlerin alınmasıdır. Oysa, Ziraat Bankası kredileri vadelerine göre bölerken ve dağıtırken bir yandan kaynaklarının, ²⁷ öte yandan kredi dağıtımını şekle bağlamış olan kanuni kayıtlamaların etki alanı içinde kalmaktadır. ²⁸ Bunun sonucu ise tarım kredilerinin bir yandan, büyük ölçüde kısa vadeli krediler olarak kümelenmesi, öte yandan fonların kullanılmayacak kadar küçük parçalar halinde bölünmesidir.

Gerçekten (I) nolu tablodan açıkça anlaşıldığı gibi, kısa vadeli krediler toplam kredilerin yüzde 85'ini teşkil etmektedir. (IV) numaralı tablo ise kredilerin nasıl çok küçük parçalar haline geldiğini ortaya koymaktadır. Tarım kooperatifleri için de durum aynıdır. Banka tarafından doğrudan verilen krediler ile tarım kooperatiflerinin ikrazatı birlikte göz önünde tutulunca toplam kredilerin yüzde 70 inin 700 liradan küçük parçalar halinde verildiği ortaya çıkmaktadır. ²⁹

İşletme sermayesi dahi olamayacak kadar küçük olan bu fonların, şu noktalar da dikkate alınınca amacından tamamen saptığı ve istenen etkinin hemen hemen hiç sağlanamadığı ortaya çıkmaktadır :

-
- (26) Kanuna göre Ziraat Bankası tarım kredisi dağıtımında dört amaç gözetilecektir: 1. Üreticinin işletme sermayesini tamamlamak, 2. tarımsal üretimi verimlendirmek ve iyileştirmek, 3. üreticinin arazi edinmesinde yardımcı olmak, 4. Tarım ürünlerinin sürüm ve satışını kolaylaştırmak.
- (27) Ziraat Bankası kaynaklarının yüzde 87,5 dışkaynaklardır. Mevduatın kaynaklar içinde oranı yüzde 58,0 dir. (Ziraat bankası Genel Müdürlük rapor, 1967)
- (28) Bakınız: Halit Taşcıoğlu, Zirai Krediler, Ankara, 1959
- (29) Bu görüş Ziraat Bankası yetkilileri tarafından da paylaşılmakta ve neden olarak toprakların çok parçalanmış olması gösterilmektedir. (Orhan Eren, (Ziraat Bankası Zirai Krediler Müdürü), Tarım Kredisi, Milliyet gazetesi, 14,9,1969.

a. Çiftçilerin büyük kısmı aldıkları borçları tüketim kredisi olarak kullanmaktadırlar.³⁰

b. Bu sakıncanın ortadan kaldırılması için kredinin aynı olarak verilmesi çabası bazı hallerde ters sonuçlanmış ve çiftçi aynı olarak aldığı girdileri düşük fiyatlarla satarak bir yandan haksız aşırı kârların söz konusu olduğu yeni bir piyasanın ortaya çıkmasına yol açmış, bir yandan da aldığı kredi çok pahalı hale gelmiştir.³¹

c. Özellikle, banka şubeleri tarafından düşük faizle verilen çevirme kredileri, yüksek faiz ile para işletmekte olan tüccar ve tefecinin önemli bir finansman kaynağı haline gelmiştir.

d. Fonların büyük ölçüde tüketim kredisi olarak kullanılması geri ödenmelerinde de isteksizlik yaratmış ve önemli sayılabilecek meblağlar donmuş kredi haline gelmiştir. Bu şekilde sayıları git-tikçe çoğalan küçük çiftçinin banka ile olan ilişkileri kesilmiştir. (Tablo, II, III)³²

DPT'nin tarım kredileri konusundaki araştırmasında da, büyük ölçüde bu sorun üzerinde durulmuş ve «kaynak ısrafının önlenmesi için» bankanın mevcut kredi düzenindeki uygulamasının «1969 yılı hesap dönemi sonuna kadar dondurulması» ve kısa vadeli kredileri konusunda, yeni tedbirler almak şartı ile tarım kooperatiflerinin ihtisaslaştırılması ve bankanın «dönüm başına değil işletme esasına göre» kredi verecek bir uygulama düzeyine getirilmesi tavsiye edilmiştir.³³

Yatırım Kredileri :

Yatırım kredileri olarak nitelendirebileceğimiz orta ve uzun vadeli krediler konusundaki inceleme, kanımızca, daha ilginç ve daha önemli bir kısım sonuçlara varılmasına yol açabilir. En önemlileri, donatma ve teçhiz, verimlendirme ve iyileştirme, kontrollü yatırım, ziraat sanatları, arazi edindirme ve tesis kredileri olan bu tür kredilerin özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz :

(30) Bu konuda bakınız :

a. H. Güngör Uras, Yılmaz Karakoyunlu, a.g.e. s. 6

b. Blalock James, a.g.e., s. 37

c. CENTO Konferansına Türk delegasyonu tarafından verilen «Türkiye'de Tarım kredisi» konulu tebliğ, «Tarımsal gelişmede Bankacılık» konulu Konferans yayınları içinde, Ankara, 1962, s. 94

(31) H. Güngör Uras, Yılmaz Karakoyunlu, a.g.e., s. 7

(32) Bakınız, Köy işleri bakanlığı toplum kalkınması pilot bölge araştırmaları dizisi, e.g. Terme araştırması

(33) H. Güngör Uras, Yılmaz Karakoyunlu, a.g.e., s. 21

a. *Miktarlarının azlığı*: (I) numaralı tablonun incelenmesinde anlaşılacağı gibi orta ve uzun vadeli krediler kredi hacminin ancak yüzde 14.8 ini meydana getirmektedirler. (Özel durum arzeden kontrollü yatırım kredileri —daha sonra ayrıca inceleyeceğiz— ve topraklandırılan çiftçiye verilen krediler çıkarılırsa yüzde 13.8) 1967 yılı sonu itibariyle toplam olarak 747.2 milyon lira bakiye gösteren orta ve uzun vadeli kredilerin içinde donmuş kredi miktarının kısa vadeli kredilere nazaran daha yüksek olduğu da anlaşılmaktadır. (Tablo II) Başka bir deyişle çiftçiye yıl içinde fiilen ikraz edilen miktarlar göz önüne alındığında durum daha da karanlık hale gelmektedir. (Tablo V) Gerçekten orta ve uzun vadeli kredilerin hemen tamamını meydana getiren 5 ana kalemde 1967 yılı fiili ikrazatı ancak, 415.8 milyon liraya ulaşabilmektedir.

b. *Tarım sektörüne yapılan yatırımlarla ilişkileri*: (VI) numaralı tablo tarım sektörüne çiftçiler tarafından yapılan yatırımları göstermektedir. Buna göre 1967 yılında yapılan yatırımların 750.0

TABLO V. Fiilen İkraz Edilen Orta ve Uzun Vadeli Krediler (1967)

<u>Kredinin cinsi</u>	<u>Miktarı (TL)</u>
Donatma-teçhiz	333.728.263
Verimlendirme - iyil.	8.531.759
Ziraat sanatları	7.775.807
Yeni arazi açma	846.279
Arazi edindirme - tesis	64.966.622
Toplam	415.848.530

KAYNAK : Ziraat Bankası 1967 yılı genel müdürlük raporu

TABLO VI. Tarım Sektörüne Çiftçiler Tarafından Yapılan Yatırımlar (milyon TL.)

	<u>1963</u>	<u>1964</u>	<u>1965</u>	<u>1966</u>	<u>1967</u>
TOPLAM	577	560	600	800	750
Makine teçhizat	440	410	460	620	550
Hayvancılık	50	50	50	60	75
Diğer	87	100	90	120	125

KAYNAK : DPT

milyon lira olduğu anlaşılmaktadır. Oysa aynı yıl içinde fiilen ikraz edilen orta ve uzun vadeli kredi miktarının bunun yarısını çok az geçtiği, bunun, tarım sektörünün öz tasarrufları konusunda söylediklerimiz dikkate alınırca düşük bir miktar olduğu ortaya çıkmaktadır. Gerçekten DPT tarafından yapılan bir araştırmaya göre 1967 yılı için tarım sektörünün yatırım kredisi talebi bir milyar lira civarında olması gerekir.³⁴ Oysa yukarıda söylediğimiz gibi, aynı yıl, bankaca plase edilen orta ve uzun vadeli kredilerin tutarı bu miktarın yarısına bile ulaşmamaktadır.

c. Dağılımları: Bankanın kredi verirken uyguladığı şartlar, özellikle teminat sorunu orta ve uzun vadeli kredilerden küçük çiftçinin yararlanma olanağını ortadan kaldırmaktadır.³⁵ (VII) numaralı tablo Donatma ve teçhiz kredilerinin büyüklük olarak dağılımını göstermektedir. Verimlendirme iyileştirme kredilerinde durum daha açıkça ortaya çıkmaktadır. (VIII) numaralı tablo verimlendirme, iyileştirme kredilerinin dağılımını, (IX) numaralı tablo ise «tarla, ağaç, bahçe mahsullerinin beher dekarı için verilmekte olan kredilerin miktarını» göstermektedir. (VIII) numaralı tabloda ikrazatın medyan ortalaması 5-10 bin lira limitleri arasında ortaya çıkmaktadır. Bu limitler arasında ortalama ikrazat miktarı 7128 liradır. Buna göre, söz gelişi üzüm bağları³⁶ için ikraz edilen verimlendirme ve iyileştirme kredisinin çoğunluğu, en az 116 dekar bağı olan çiftçiye verilmektedir.

d. Kontrol sorunu: Kısa vadeli krediler konusunda pratik önem taşıyan herhangi bir kontrol mekanizması olmadığı —belki de gereksiz olduğu— bilinmektedir. Ancak yatırım sermayesi niteliği taşıyan orta ve uzun vadeli kredilerin —özellikle tarım sektöründe sermayenin verimi ve gelir düşüklüğü konusunda söylediklerimiz göz önünde tutulursa— bu sektöre uzun ve orta vade ile verilen kredilerin diğer sektörlerle kayma ve tüketime yönelme tehlikesi ile her an karşı karşıya bulunduğu anlaşılır. O halde bu kredilerin yerlerinde kullanılıp kullanılmadığının kontrol edilmesi gerekir. Ziraat bankası bu konuda bir kontrol mekanizması geliştirmiştir. Ancak bu mekanizmanın pek iyi işlemediği anlaşılmaktadır.

DPT'nin bulgularına göre 1967 yılında hayvancılık konusunda çiftçilerce yapılan yatırımların tutarı 75 milyon liradır. (Tablo VI)

(34) H. Güngör Uras, Yılmaz Karakoyunlu, a.g.e., s. 21

(35) Teminatlar konusunda bakınız, Halit Taşcıoğlu, a.g.e., s. 50-119

(36) Üzüm kredisinin verimlendirme iyileştirme kredileri içinde ağırlığı yüksektir, (bakınız tablo X)

TABLO VII: Donatım ve Teçhiz Kredilerinin Büyüklük Olarak Bölünüşü (1967 Yılı)

<i>Kredi Hadleri</i>	<i>Yıl Sonu Bakiyesi (Bin TL.)</i>	<i>Genel Toplama Oranı (%)</i>	<i>Borçlu Sayısı</i>	<i>Genel Borçlu Sayısına Oran (%)</i>	<i>Ortalama Kredi Bakiyesi (TL)</i>
100 liraya kadar	1.293	0,3	4.151	7,31	311
501 — 1.000	5.395	1,1	7.466	13,15	722
1.001 — 2.000	16.292	3,2	11.050	19,46	1.474
2.001 — 5.000	33.896	6,7	10.225	18,03	3.315
5.001 — 10.000	54.851	10,8	7.255	12,78	7.560
10.001 — 20.000	81.352	16,2	5.339	9,41	15.237
20.001 — 50.000	293.887	58,1	M.014	19,40	26.683
50.001 — 100.000	16.731	3,3	256	0,45	65.358
100.000'den çok	1.734	0,3	15	—	115.645
TOPLAM	505.435	100,0	56.771	100,0	8.903

KAYNAK : T.C. Ziraat Bankası 1967 Yılı Genel Müdürlük Raporu

TABLO VIII : Verimlendirme ve İyileştirme Kredilerinin Büyüklük Olarak Bölünüşü (1967 Yılı)

Kredi Hadleri	Yıl Sonu Bakiyesi (Bin TL.)	Genel Toplama Oranı (%)	Borçlu Sayısı	Genel Borçlu Sayısına Oranı (%)	Ortaklama Kredi Bakiyesi (TL.)
500 TL.'ye kadar	587	3,1	1428	15,3	411
501 — 1.000	1.256	6,7	2035	21,9	617
1.001 — 2.000	3.417	18,5	2512	26,9	1.360
2.001 — 5.000	6.240	33,5	2318	24,9	2.692
5.001 — 10.000	6.161	33,3	961	10,4	6.411
10.001 — 20.000	487	2,6	44	0,5	11,086
20.001 — 50.000	363	1,9	13	0,1	27.944
50.001 — 100.000	67	0,4	1	—	67.000
TOPLAM	18.580	100	9312	100	1.995

KAYNAK : T.C. Ziraat Bankası 1967 Yılı Genel Müdürlük Raporu

TABLO IX

TARLA, AĞAÇ, BAHÇE MAHSULLERİNİN BEHER DEKARI İÇİN
VERİLMEKTE OLAN KREDİLERİN MİKTARI (TL)(Çeşirme, verimlendirme - iyileştirme, arazi edindirme
tesis kredileri için uygulanmaktadır)

Hububat	12
Çeltik	50
Mısır	15
Bakliyat	40
Tütün	50-110
Patates	50
Pancar	34
Susam	25
Pamuk	30-50 (Ege bölgesinde sulu pamuk ziraatı yapanlara 60)
Zeytin	80
Üzüm	45-60
Fındık	15-21

KAYNAK : Halit Taşcıoğlu, Zirai Krediler, Ankara, 1959 s. 25
(Mahsullerin sadece bir kısmı alınmıştır)

Aynı yıl Ziraat Bankası tarafından verilen orta ve uzun vadeli hayvancılık kredilerinin tutarı ise 129 milyon liradır.³⁷ Eğer DPT'nin bulgularını doğru kabul edersek, hayvancılıkla ilgili bütün yatırımların kredi ile finanse edildiği varsayımı altında bile 54 milyon liralık biri açık kalmaktadır.

e. Harcama yerinin çokluğu : (X) numaralı tabloda orta ve uzun vadeli kredilerin harcama yerlerine göre dökümü görünmektedir. Donatım ve teçhiz kredilerinin büyük kısmını meydana getiren alet ve makine kredileri dışta bırakılırsa geri kalan tutarın 50 den fazla değişik konuya mikroskopik parçalar halinde dağıtıldığı anlaşılmaktadır. Harcama alanlarının sınırlandırılması, herhalde, tavsiye edilemez. Ancak bu kadar küçük miktarlarda plasmanın da yatırım kredisi niteliği taşımayacağı ortadadır.

Orta ve uzun vadeli krediler konusunda şimdiye kadar söylediklerimizi özetlersek, yatırım kredisi olarak nitelendirdiğimiz bu tür kredilerin de tarım sektörü yatırımları ile ilişkisinin bir hayli zayıf olduğunu ileri sürmemiz herhalde yanlış olamayacaktır.

(37) Ziraat Bankası Genel müdürlük raporu, 1967, ek tablo 10

TABLO X : Yatırım Kredisi Niteliğindeki Kredilerin Harcama Yeri Olarak Bölünüşü (1967 Sonu)

<i>Kredinin Cinsi</i>	<i>Miktarı (Bin TL.)</i>	<i>Kredinin Cinci</i>	<i>Miktarı (Bin TL.)</i>
<i>A. Donatma Kredileri</i>			
Büyük Baş Hayvanlar	21.333	Diğer Meyve Bahçeleri Tesisleri	319
Küçük Baş Hayvanlar	19.317	Sebzelik Tesisleri	590
Besi Hayvancılığı	21.995	Verimlendirme - iyileştirme Kredileri	18.577
Kümes Hayvancılığı	3.695	<i>C. Arazi Edindirme - Tesis Kredileri</i>	
Arıcılık	3.152	Kümes Hayvanları	1.260
Balıkçılık	3.027	Arazi Edindirme	48.182
Süngerçilik	327	İşletme Binaları	29.629
Su Mahsulleri Kooperatifleri cari hesabı	532	Zeytinlik Tesisleri	4.127
Alet ve Makineler	406.935	Turunçgil Tesisleri	4.503
Zirai Mücadele Alet ve Araçları	571	Fındık Bahçeleri	891
İş ve Çift Hayvanları	21.574	Çay Bahçeleri Tesis	23.103
Küçük Ahır İnşaatı	3.503	Diğer Meyvelikler	4.488
Donatma - Techiz Kredileri Toplamı	505.967	Toprak su Kredileri	30.707
<i>B. Verimlendirme - İyileştirme Kredileri</i>		Orman Kalkındırma Kredileri	5.617
Her Türü Toprak İslahatı	2.523	Mesken Kredileri	2.677
Bağ Tesisleri (Üzüm)	8.406	Arazi Edindirme - Tesis Kredileri	
Zeytinlik Tesisleri	5,8	Toplamı	155.184
Turunçgil Tesisleri	162	<i>D. Ziraat Sanatları Kredileri</i>	
Muz Bahçeleri Tesisleri	13	(14 Değişik Konuya)	13.063
Fındık Bahçeleri Tesisleri	6.046		

Yeni Bir Uygulama : Kontrollu Krediler ve Projeye Göre Kredi :

Kontrollu zirai kalkınma kredileri uygulaması³⁸ tarım sektörüne verilen kredilerin verimi arttırıcı girdilerin finansmanında kullanılmasını temin etmek için Ziraat Bankasının zaman zaman göstermekte olduğu gayretlerin bir yenisi olarak, 1964 yılında pilot bölge olarak seçilen Denizli, Erzincan, Eskişehir, Elazığ ve Tokat illerine bağlı 6 şubesinde uygulanmaya başlamıştır. 1967 yılı sonunda bu illere, Samsun, Muş, Aydın ve Isparta da katılmış ve bu tür kredi veren şubelerin sayısı 66 ya yükselmiştir.

Kredinin en önemli özelliği fonların hemen hepsinin Ziraat Bankası'nın ilgili şubesi tarafından istihdam edilen bir ziraat teknisyeninin denetimi altında verilmesi, ve kullandırılmasıdır. Başka bir deyişle, banka bu tür bir uygulama ile, bir yandan verdiği kredilerin gerçekten verimi arttırıcı biçimde kullanılmasını sağlamakta, kredi amaca yaklaştırılmakta, donmuş kredi haline gelme imkânı — belki de— asgariye indirilmekte, öte yandan çiftçiye bir teknisyenin hizmeti de götürülmektedir.³⁹

Kredinin —bugünkü uygulama biçimi ile— bünyesinde taşıdığı en önemli özellik, kanımızca, «muayyen genişlikdeki çiftçi işletmelerine»⁴⁰ yönelmiş olması, başka bir deyişle küçük çiftçinin bundan yararlanma oranının düşüklüğüdür. Her şeye rağmen kredinin «iyi» kullanılmasını sağladığı ve yukarda adı edilen aksaklığın —kısmen de olsa— ortadan kaldırılma imkânı mevcut bulunduğuna göre, bu tür bir kredi uygulamasını olumlu karşılamak mümkündür.

Ancak 1964 yılından bu yana süregelmekte olan kontrollu kredi uygulamasında dikkati çeken nokta, bu uygulamanın gittikçe azalan bir hızla genişlemekte olmasıdır. Bu tür krediler için gerekli olan teknik eleman miktarının yetersizliği, araç yetersizliği ya da ayrılacak fonların sınırlı olması bu genişlemenin yavaşlamasında etkili olabilir, fakat, kanımızca en önemli darboğaz Ziraat Bankasının krediler ile ilgili yetkililerinin ve personelinin adigeçen

(38) Kontrollu kredi uygulamasının tarihçesi ve dünyanın öteki yerlerindeki uygulaması konusunda Bakınız: Oktay Ersoy, «2 inci kredi sistem ve ziyaretinde yeni gelişmeler», **NOT** dergisi, sayı 12, Eylül 1963 s. 207

(39) Kontrollu kredi uygulaması için bakınız: Oktay Ersoy, Kontrollu kredi uygulamasının gerçek durumu, **NOT** Dergisi, Sayı 18, 1967, Ankara, s. 112

(40) Ziraat Bankası Genel Müdürlük raporu, 1967, s. 81.

TABLO XI. Kontrollu Kredilerin Gelişmesi

Yıllar	Uygulama Yapılan Şube Sayısı	Kredi Miktarı (Bin TL.)	Borçlu Sayısı	Kredi İle Yatırım Yapılan Saha (Dekar)	Programa Dahil İşletme Sayısı	İşletme Sayısının da Önceki Yıla Göre Artış
1964	6	1.148	—	12.113	92	100
1965	7	6.052	389	36.931	325	353
1966	21	18.911	1800	158.237	1369	421
1967	66	52.135	4986	426.448	3664	267
1968 İlk 8 Ay	79	90.033	—	658.185	6147	167

KAYNAK : T.C. Ziraat Bankası İstatistikleri, (1965, 1966, 1967 Yılları Genel Müdürlük Raporları, Not dergisi, Sayı 21) DPT

kredi uygulamasını «benimsememeleri» ve isteksiz davranmalarıdır.⁴¹

Kontrollü kredi uygulamasının 1967 yılına kadar olan gelişmesi (XI) numaralı tabloda görülmektedir.

Öte yandan, 1968 yılının ikinci yarısından sonra başlayan «teşvik ve geliştirme» kredileri de kontrollü kredi benzeri bir uygulama gibi görünmektedir. «Projeli krediler» diye adlandırılan bu uygulamanın yürütülmesi için Ziraat Bankasında «Projeli krediler başkanlığı» adı ile yeni bir örgüt de kurulmaktadır.⁴²

Kontrollü krediler konusunda söylediğimiz bünyevi aksaklık «teşvik ve geliştirme» ya da «projeli krediler» adını verdiğimiz uygulamada da kendisini göstermektedir; küçük çiftçi bu tür kredilerden de yararlanamayacaktır. Ziraat Bankasının bu konudaki görüşü de gözlemimizi haklı kılmaktadır. Banka, bu kredilerin «büyük ve güçlü işletmeler kurulması için destek» olarak verilmesinden bahsetmektedir.⁴³

SONUÇ :

Şimdiye kadar söylediklerimizi özetlemek ve bir sonuca bağlamak istersek, Ziraat Bankası tarafından çiftçiye ve tarım sektörüne aktarılan fonların büyük ölçüde verimi arttırıcı yatırımlara kanalize edilemediğini ileri sürebiliriz. Bir yandan kısa vadeli krediler, işletme sermayesi olarak kullanılmaları gerekirken büyük ölçüde tüketime ya da diğer sektörlerle kaymakta, öte yandan sabit sermaye yatırımı olabilecek nitelikteki fonlar miktar olarak çok düşük düzeyde kalmakta, aynı zamanda kısa vadeli krediler için söylenen sakıncaları da beraberlerinde taşımaktadırlar.

Tarımsal üretimin arttırılması için birinci derecede önemli kabul edebileceğimiz tarım kredilerinin bu amaca uygun bir uygulama biçimine sokulması gerektiği varabileceğimiz sonuç olabilir. Bunun için, kanımızca, adı geçen krediler bir yandan ilk bakışta görünen, miktar, vade, kontrol vb. gibi açılardan yeniden düzenlenmeli ve

(41) İsteksizlik konusunda bakınız: a. Orhan Eren, Kontrollü Kredi, NOT Dergisi, sayı 17, 1967, b. H. Güngör Uras, Yılmaz Karakoyunlu, a.g.e., s. 96

(42) Aynı eser, s. 97

(43) Ziraat Bankası 1969 yılı programı, s. 24

belki de daha önemli olmak üzere, küçük çiftçiye yönelmeleri sağlanmalıdır.

Tarımsal krediler istenen uygulama düzeyine nasıl getirilir? Böyle bir soruya, bu tip araştırma çerçevesi içinde cevap vermek hemen hemen imkânsızdır. Ancak gerek Ziraat Bankası'nın gerekse DPT'nin çalışma ve araştırmalarının, gerçekçi ve ümit verici olmadığını söyleyebiliriz.